18,50 Ft

A Kolibri Könyvek
eddig megjelent kötetei:

Léghajók, repülőgépek
(2. kiadás)
Korok, divatok
Építészeti stílusok
Autók
A győzelem fegyverei
Magyar népviseletek

Magyar népviseletek

Magyar népviseletek

kolibri könyvek

Móra

FLÓRIÁN-URAI

Magyar népviseletek

KOLIBRI KÖNYVEK

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

ÍRTA DR. FLÓRIÁN MÁRIA

RAJZOLTA URAI ERIKA

A BORÍTÓT SZABÓ ÁRPÁD TERVEZTE

„Ruha teszi az embert" - ennek a szólásnak az elmúlt századokban nagyon határozott jelentése volt. Részletesen kidolgozott szabályok írták elő, milyen ruhaanyagok, milyen díszek, ékszerek viselése a nemesemberek kiváltsága, ezeket a városi polgárok, a parasztemberek nem viselhették. A ruha különböztette meg a társadalom különböző rétegeit, tette fölismerhetővé bizonyos tisztségek betöltőit, például a városi tanács tagjait. A ruháról lehetett megítélni egykor, hogy valaki magyar-e vagy olasz, német-e vagy éppen görög. A népviseletek, kivált a későbbi változatos, színes viseletek tájanként, sőt községenként is különböztek - ruhájáról meg lehetett mondani, ki hová való.

Ez a könyvecske a magyar falvak és mezővárosok lakóinak viseletét mutatja be az elmúlt százötven esztendőből. Ebben az időben még viselték azokat a régies, egyszerű, tartós öltözetdarabokat, amelyek a korábbi jobbágyparaszti századokban a társadalom legaljára besorolt „nemtelen" paraszti népességet megkülönböztették. Az elmúlt másfél évszázadban azonban nagy változások is zajlottak a falusi öltözködésben. A XVIII-XIX. század fordulójától egyre szélesebb arányban terjedtek el a színes gyári kelmék, szövetek, s kialakultak a közismert, színes, díszes ünneplő öltözetek. A felszabaduló parasztság, különösen eleinte a korábbi nemesi öltözet számos elemét átvette, de a polgári divatok egyes vonásai is hatottak rá. Utóbb a viselet sokfelé úgy alakult, hogy megsokszorozódtak az öltözetdarabok, halmozódtak a ruhára kerülő díszek. Kiformálódtak azok az ünnepi öltözetek, amelyeket „parasztosnak" könyvelt el az egykori közvélemény.

Egy-egy viseletben járó község öltözködése finoman kidolgozott jelzésekkel, eltérésekkel kifejezésre juttatta a nem, életkor, családi állapot, rang szerinti különbségeket.

Dunántúli asszonyok vászonruhában (1810-es évek). A legnagyobb múltú, legrégiesebb öltözetdarabok olyan anyagokból készültek, amelyeket a paraszti háztartás maga is elő tudott állítani: így bőrből, gyapjúszövetből, mindenekelőtt azonban kender-, illetve lenvászonból. A kender- és a lenföldek termését a család nő tagjai dolgozták föl fonallá, a fonalat maguk szőtték vászonná. A falusi szövőszékek mérete adta meg a végvászon szélességét. Ez meghatározta a belőle varrt ruhaneműk formáját is: a ruhát minél kevesebb hulladékkal, egyenes vonalakkal szabták ki.

A korábbi századokban férfinak is, nőnek is a teljes nyári öltözete kitelhetett vászon ruhadarabokból. Még a múlt században is előfordult, hogy a nyári munkában a ház körül forgolódó, határban dolgozó asszony egész öltözete vászonból volt. Ez magyarázza, hogy országszerte *fejércselédnek, fejérnépnek, vászoncselédnek* nevezték az asszonyokat. Vászonból volt az *ing,* ami régies hosszú formájában lábszárközépig ért, s egyetlen ruhadarab lehetett. A derékig érő *félinget* vagy *ingváll*at viszont *pendely,* vászon szoknyaféle egészítette ki. Az ingnek tájanként különböző változatai alakultak ki aszerint, hogy az ujja hosszabb vagy rövidebb, szűk vagy bő volt, a nyak mellé vagy a vállba illesztették be, eleje hasítéka hogy záródott.

A pendely elé a múlt század elején már országszerte *kötényt* kötöttek. Ez is készülhetett fehér házivászonból, egyes tájakon azonban a vásznat megfestették a kékfestőknél. Kékre festett vászonból varrtak felsőszoknyákat is.

A nyári munkához öltözött dunántúli asszonyok a képen más színes ruhadarabokat is viselnek. Az egyik kékfestő *vállkendőt,* a másik piros gyári kelméből *pruszlikot.* A múlt század elején ezek a darabok még sok tájon újdonságnak számítottak. (A palóc községekben pl. a papok fáradoztak azon, hogy a nők vállkendőt kössenek „mezítelenségük" eltakarására.)

Nem hiányozhatott az asszonyok fejéről a *kendő* (vagy a *főkötő),* ami kontyba fésült hajukat takarta.

1. tábla

Fekete-körös-völgyi férfiak vászonruhában (Köröstárkány, Románia, v. Bihar m., 1910 körül). Férfiemberek nyári munkára, kivált aratásra még ebben a században is sokfelé vászonruhába, *ingbe, gatyába,* öltöztek. A fekete-körös-völgyieknek azonban az ünneplő öltözete is vászon volt. A nyáriasan öltözött fiatalabb férfi hímzett, prémes juhbőr mellényt, *kuzsók*ot viselt. Hasonlóan vászonruha volt rajtuk egyébként akkor is, ha téliesen öltöztek föl, csupán daróc, szűrposztó kabátféle került az idősebb férfi vállára.

A fekete-körös-völgyi férfiak vászon*inge* régies módon, egyenes vonalak mentén szabott. Nyakkivágása T alakú nyílás, mely elöl *galand*dal, madzaggal csukható. Az ing ujja bő, lobogós, néha a kar hosszúságát is meghaladta, ezért munka közben a csuklónál összecsavarták és visszatűrték. E régies típus mellett a századfordulón már az ing újabb, hosszabb derekú, galléros, kézelős ujjú formái is megjelentek. Ezeket nemcsak kendervászonból, hanem gyári pamuttal elegyesen szőtt vagy tiszta pamutvászonból és gyári gyolcsból is varrták.

A *gatya* vászonból szabott, derékon gatyakorcba ráncolt nadrág. Volt szűk változata is, a köröstárkányi férfiakon azonban lerakott *bőgatyá*t. láthatunk. Szára rövid, térdig érő - eltérően egyes más vidékek hosszú bőgatyájától -, alján rojttal.

Az ingnyak fölé fekete *nyakravalót* kötöttek. Az ing-gatya viseletet nyáron a munkában kötény, *kötő* és bocskor egészítette ki. Régies volt a fejrevaló is, a *süveg* egy alacsony tetejű helyi formája, amelynek pár ujjnyi karimája szorosan a fejhez simult. Régi korokat idézett fel a századfordulón még néhány idős ember vállig érő, kerekre vágott *bundás haja.*

2. tábla

Csökölyi öregasszonyok fehér gyászban (Somogy m., 1930 körül). A múlt században - egyik vidéken korábban, másutt később - gyári kelméből készült színes öltözetdarabok terjedtek el, a régies vászonruha alsóruhává lett. Néhol azonban a több rétegűvé vált női öltözetnek alsó és felső rétege egyaránt vászonból készült. Erre példa a csökölyi idős asszony öltözete, aki két-három lerakott vászonszoknya fölött ugyancsak vászon felsőszoknyát viselt, az elé pedig széles, gyakran három szélből összeállított kötényt kötött. Ingujja hosszú, még fodorral is megtoldották, fölötte vállkendő van, ugyancsak vászonból. Vászon a régies széles *homlokkötő* is, és a ráterített nagy fejkendő. A fejkendő is, a vállkendő is az igen régi, szabatlan lepelruhák közé tartozik.

A két világháború között a csökölyi lányok, fiatalasszonyok öltözete már színes volt, bőven használtak gyári anyagokat, gyári csipkéket. Az idős asszonyok azonban felsőruhaként is a lenből szőtt vásznat viselték, fehérítve vagy a kiskertekben termesztett sáfránnyal tompa sárgára színezve. Itt és a Dél-Dunántúl néhány más régies községében a fehér, illetve a sáfránysárga szín fejezte ki a gyászt. Az élet múlásával az asszonyok letették színes ruhadarabjaikat, és idős korukra fehérbe, sárgába öltöztek. A csökölyiek fehér, illetve halványsárga gyásza régi hagyományt őrzött meg: a középkorban volt olyan idő, mikor Európa-szerte fehérben gyászoltak. Itt jegyezzük meg, hogy a fekete, a sötét gyászszínek, gyászöltözetek viszonylag későn, polgári, városi hatásra terjedtek el a magyar falvakban. Korábban a fehér és sárga mellett más színek is kifejezhették a gyászt. Ha fiatal volt a halott, Csökölyben piros hímmel díszített halottas párnákból, lepedőkből, kendőkből állították össze ravatalát. A gyászöltözetek és a gyászszínek különféle árnyalatai jelezték azt is, hogy kit mennyire közelről érintett a haláleset. Palóc községekben például a *mélygyászba* öltözött közeli hozzátartozók tiszta feketében voltak, a távolabbi rokonok azonban kék, zöld *félgyászban.* E gyászöltözeteket viselték egyébként adventben, böjtben is.

Alföldi csikós fekete ingben, gatyában (Mezőhegyes, Békés m., 1810 körül). Az Alföld mezővárosaiban, falvaiban egykor népes réteget alkottak a pásztorok. Ők őrizték a végeláthatatlan legelőkön kora tavasztól késő őszig - sőt néha még télen is - szabad ég alatt tartott nyájakat. A lovakat őrző csikósok, a marhával bánó gulyások, a juhot, illetve disznót terelgető juhászok, kanászok egymástól elkülönültek, különállásukat viseletük egyes vonásaival is kifejezték. Éjjel-nappal, esőben, viharban, hóban helyt kellett állniok a jószág körül. Ehhez az edzettséget, szívósságot kívánó életmódhoz jól illettek a régi vászon, bőr, szűrposztó öltözetdarabok. Ezeket a pásztorok még akkor is viselték, amikor divatjuk a földműves nép körében már megszűnt.

A múlt század közepén, valószínűleg a felvirágzó kékfestőipar hatására, rövid időre divatba jött a kék ing és gatya. Később a parasztemberek közt ismét a *fejír ruha* vált általánossá, de a pásztorok tovább hordták a kék inget és gatyát, a hortobágyi csikósok szinte napjainkig. A hagyomány szerint a kéket fekete gatya és ing előzte meg a pásztorviseletben. A pásztor juhtejjel kevert zabszalmahamuba avatta be vászonruháját, majd miután kiterítve megszikkasztotta, hájjal is bekente. Az így vízhatlanná tett felsőruha alatt szűkebb, gyakrabban cserélt fehér inget, gatyát viseltek.

A mezőhegyesi csikóson lobogós ujjú, rövid derekú inget látunk. Szabadon hagyott derekára a csikós széles bőrövet csatolt, az egykor országszerte elterjedt *tüszőt*. Ebbe kését, tűzszerszámát és napközben szükséges egyéb apró eszközeit is elrejthette. Övére akasztotta sallangos dohánytartóját, a kostökzacskót.

A csikós fejét *nemezsüveg* fedi, magas tetejű, visszahajtott peremű fejrevaló. Egykor ezt is országosan viselték, még a kisgyerekek és a katonák is, akiknek a süvegkarimáját oldalt ferdén *csákósra,* vágták. A csikós süvegének karimájába szúrta cserépfejű, hosszú szárú pipáját. A süveghez illik a régies hosszú hajviselet is, kétoldalt *csimbók*ba kötve.

Hortobágyi juhász előbőrben, hátibőrben (1910 körül). A pásztorok a közelmúltig megőrizték a bőr kikészítésének és a bőrruhák összeállításának korábban általánosan ismert eljárásait is, melyek a parasztság körében már feledésbe mentek, hiszen a falvakban, mezővárosokban bőrruhák készítésével egyre inkább a szűcsök és más kézművesek foglalkoztak. A juh szőrös bőrének kidolgozásához különösen a juhászok értettek. *Subát, ködmönt, mellényt, nadrágot, elöbőrt, hátibőrt* készítettek belőle.

Az *előbőr* és a *hátibőr* az emberiség legrégibb ruhaféléi közé tartozik. A hortobágyi pásztor cserzetlen, csávázatlan, csupán sós vízzel puhított és fadarabbal, csonttal tört juhbőrből készítette magának. A két juhbőrt természetes alakjában hagyta, csak az állat fejét, farkát vágta le, a mellső és a hátsó lábak bőre szolgált arra, hogy az elülső és a hátsó bőrt vállán és derekán összekösse. A hátibőrt viselték előbőr nélkül is, ekkor *kacagánynak* nevezték.

Maga készítette, *fűzte* a pásztor *bocskorát* is. A XIX. század elejéig a bocskorokat jobbára cserzővargák, bocskormetélők gyártották. Utóbb a divat változásával ezeknek a mestereknek a száma megcsappant, ez is ráutalta a bocskorban járókat, hogy maguk gondoskodjanak lábbelijükről. Készítéséhez elég volt egy téglalap alakú marhabőrdarab, melyet a saroknál és a lábujjaknál késsel lekerekítettek, aztán a szélén körbe lyukakat vágtak. A lyukakba vékony szíjat fűztek, ezzel húzták össze a bőrt, és ezzel kötötték fel a bocskort. Ez a kerek orrú, *egylábas,* tehát bal és jobb lábra egyaránt húzható bocskor volt a legegyszerűbb pásztorlábbeli.

A pásztor egyébként vászoninget, -gatyát viselt. Hidegben a gatya szárát bekötötte, a csizmaszárba gyűrte, a bocskoros pásztor pedig a *lábbőr* - kikészítetlen, szőrével befelé lábára tekert juhbőr - vagy a csizmaszárhoz hasonló *habda* alá szorította.

A pásztorok bőrből készítettek *tarisznyát, dohányzacskót* is, és számos apró használati tárgyat: tűzcsiholó kovát, taplót tartó *erszényt, késtokot,* ezeket összefűzve akasztották övükre vagy a gatya korcába mint *pásztorkészséget.*

Alföldi férfiak subában (1930-as évek). A suba a juh szőrös bőréből készült, ujjatlan, hosszú palást. Készítéséhez a hosszabb, durvább szőrű magyar racka juhok bőrére volt szükség - a többi bőrruha, előbőr, hátibőr, ködmön stb. is ilyen bőrből készült -, a finomgyapjas merinó birkák bőre erre nem volt alkalmas. Szűk subát lehetett készíteni már három és fél juhbőrből is, a bő, ünneplő subákba azonban néha 12-14 bőrt is beledolgoztak. Ha ezeket kiterítették a földön, teljes kört borítottak be. Aki subát akart készíttetni, előbb juhokat vett, szaporította őket, és amikor megvolt a megfelelő számú juha, akkor vágta le az állatokat, hogy bőrüket elvigye a szűcshöz megcsináltatni.

A suba a szabadban élő, dolgozó parasztemberek, pásztorok, hosszú utakra járó fuvarosok nélkülözhetetlen ruhadarabja volt. A subát szőrével befelé viselték hidegben, szőrével kifordítva eső ellen, mivel a zsíros, természetes gyapjúfürtökről lepergett az eső. Szőrével kifelé öltötték fel melegben is. Az egész nap a nyájat vigyázó pásztoroknak szinte háza volt a suba: benne vészelték át a vihart, esőt, belé burkolózva aludtak a földön, az összehajtott subára ültek, néha a kiterített suba volt az asztaluk. A hidegben, esőben a tanyára induló parasztemberek vagy a szekérrel vásárra indulók is subájukba burkolóztak, és ha megálltak pihenni, a subával takarták le lovukat. Ezek a subák dísztelenek, egyszerűek voltak.

Készültek azonban dúsan hímzett, irharátéttel díszített ünneplő subák is - a magyar szűcsök művészetének valóságos remekei. Ilyen subára egy-egy faluban, mezővárosban csak kevés embernek telt: a legmódosabb gazdáknak, az egyházi és a községi elöljáróság tisztségviselőinek. A suba *válltányér*jára, régiesen irhából kimetszett bonyolult virágdísz került, irharátét borította az egymás mellé illesztett bőrök összevarrását. Nagy divatja volt a selyemhímzésnek is, ami korábban sokféle színnel, századunk elején azonban egyes szűcsközpontokban már csak egy színnel, sötétzölddel vagy feketével készült.

Turai asszony ködmönben (Pest m., 1930-as évek). A bőrből készített ruhadarabok közül a *ködmön* volt a legáltalánosabb. Viselték férfiak, nők, volt térdig érő változata is, de gyakrabban csípőig, derékig ért. Egyszerű példányait cserzetlen bőrből a pásztorok maguk is megcsinálták, a parasztemberek számára azonban általában a szűcsmesterek készítették. A régi leltárak, történeti följegyzések a nemesi viseletben sohasem említenek ködmönt: az kizárólag a parasztemberek, mezővárosi polgárok öltözetéhez tartozott. Készítői is a „magyar szűcsök" voltak, míg a szövettel bevont, úri, polgári prémes ruhákat „német szűcsök" varrták.

Igen régóta szokásban volt a ködmönök cifrázása. Már a XVI. századból van róla híradás, a XVII. században az alföldi városok tanácsai már a ködmönök túlzó, mértéktelen díszítése ellen harcoltak. Debrecen városa azt akarta elérni például, hogy csak a csináltatott, „mondvacsinált" ködmönt cifrázhassa a szűcs, a vásárba vitt portéka legyen egyszerű. Kecskeméten az egyik szűcsöt, aki egy juhásznak „mód nélkül való czifra Ködment" csinált, arra ítélték, hogy a börtönben fejtse le a díszt. Ebből arra következtethetünk, hogy irharátétről volt szó, amit a régies díszű alföldi, erdélyi ködmönökön fehéren fehér, a Dél-Dunántúlon, az Ipoly mentén fehéren piros színösszeállításban még a századforduló körül is viseltek. Utóbb egyre több lett a színes szűcsselyemmel varrt hímzés. Később a többféle szín elmaradt - a nagykunsági, hajdúsági központokban egyszínű feketével, a Jászságban, ahol a turai asszony ködmöne is készült, zöld fonallal dolgoztak. A múlt század végén a Jászság mezővárosaiban, főképpen Jászberényben tömörült a legtöbb szűcsmester, több száz is, a forgalmas jászsági vásárokon széles környéküket ellátták bőrruhával.

A férfiködmön a múlt század közepére általában kiment a divatból, az asszonyok azonban egyes helyeken még néhány évtizede is viselték. A leány sokszor kelengyéjében kapta meg a ködmönt, ami egész életére szóló ünnepi felsőruhája lett.

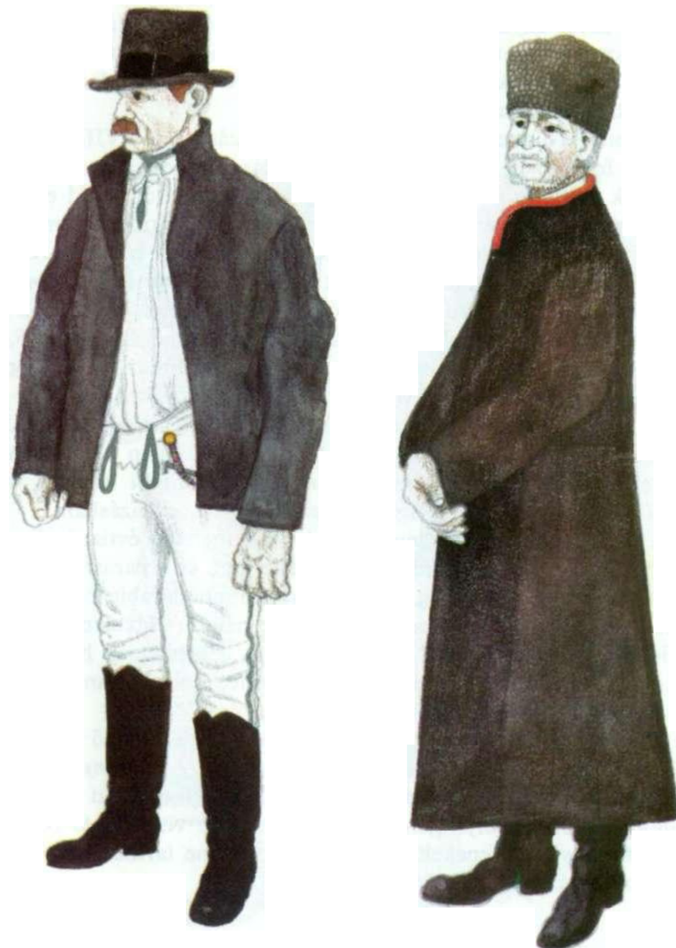

Székely férfiak harisnyában, zekében (Lövéte, Románia, v. Udvarhely m., 1900 körül). Egykor a paraszti háztartások maguk állították elő a gyapjúszövetet is. Saját juhaik lenyírt durva gyapját maguk fonták és szőtték meg, a gyapjút színe szerint válogatva fehér, szürke, barnásszürke vagy fekete szövetnek. A szövőszékről lekerült anyagot a kallómalmokba, ványolókba vitték, ahol a rázúduló víz és a sulykolás hatására a gyapjú összeugrott, tömörré vált. A gyapjú házi szövése a közelmúlt időket csak szórványosan érte meg, és általában akkor is csupán takarókat, pokrócokat készítettek ilyen módon. Több keleti magyar népcsoportnál, így a székelyeknél, a fekete-körös-völgyi magyaroknál, az erdélyi Mezőségen azonban jóformán a mai napig készítenek felsőruhát háziszőttes gyapjúszövetből.

A legjellegzetesebb gyapjú ruhadarabok a lövétei székely férfiakon láthatók. Egyik a fehér háziposztóból szabott, szűk szárú, elöl ellenzővel záródó, korcos nadrág, a *harisnya,* ezt a varrások mentén fekete posztócsík szegte - más székely vidékeken más színű posztó. A harisnyához az ünneplőbe öltözött lövéteiek csizmát viseltek, egyébként gyakran bocskor járt vele. Ingüket a nadrágba tűrték, nyakravalónak fekete kendőt kötöttek. A hideg időre való posztó felsőruha a fekete *zeke* volt, rövid és hosszú változatban. Igen egyszerű a zeke régies szabása: eleje, háta egy darabból volt, a végposztót elöl középen végigvágták a nyak magasságáig, s a nyak kerületét kivágták. Egyenes darabból, derékszögben illesztették be ujját hónaljába, az ujj alá *pálhát,* oldalába *aszaly*t toldottak, hogy kellő szélességű legyen. Nyakát visszaszegték. Elöl gombolás nélkül, piros *szőrkötő*vel (gyapjúmadzaggal) csukódott. A rövid zekének keskeny, felálló gallérja is volt.

A századfordulón a zekét már csak öregek viselték templomba, lakodalomba, temetésre - a rövidet nyáron, a hosszút télen.

Nyáron magas, kerek tetejű kalapot vettek fel hozzá, télen inkább fekete báránybőr kucsmát, *kereksapká*t.

Dunántúli betyár cifraszűrben (Veszprém m., XIX. sz. közepe). A *szűr* nevét anyagáról, a szűrcsapók által készített durva, erős szűrposztóról kapta. Hosszú, egyszerű szabású kabátféle felsőruha volt, amit a közrendűek, parasztemberek, pásztorok országszerte századok óta viseltek.

A korábbi disztelen *szűrköpönyeg*ek, cifrázásáról a XVIII-XIX. század fordulóján szólnak az első híradások. Először a szabásvonalak mellé és a szélekre került piros posztórátét, majd ezek mellé mind több színes hímzés. A hatóságok, a vármegyék meglepően erőszakosan léptek föl az új divattal szemben: büntetést róttak a szűrszabóra, ha cifra darabot készített, és elrendelték, hogy a sokadalmakban a pandúrok hasogassák le a rátétet, *cifrá*t azokról, akik *cifraszűr*ben jelennének meg. A tilalmak indokolása: félő, hogy a falusi fiatalok a drága cifraszűrök árát bűnös úton is meg fogják szerezni. Annyiból volt is valami igaza ennek az okfejtésnek, hogy a XIX. század első felének híres dunántúli betyárjai, Sobri Jóska, Milfajt Ferenc, Patkó Bandi valóban különösen díszes szűröket viseltek, amiképpen viseletük többi darabja is előtte járt a falusi fiatalságénak hetykeségben, cifrázásban.

A hatósági tilalmak ellenére a *cifraszűr* néhány évtized alatt a Nyugat-Dunántúltól Erdély széléig elterjedt, és a parasztférfiak legszembetűnőbb, legjellegzetesebb ünneplő ruhadarabja lett. Sokfelé a legény meg se házasodhatott szűr nélkül. Háztűznézőben a legény a lányos háznál hagyta a szűrét. Ha másnap hajnalra „kitették a szűrét" a pitvar elé, azt jelentette, nincs keresnivalója, ha bent tartották, mehetett lánykérőbe.

A cifraszűr díszítésének, de szabásának is a különböző készítő központokban eltérő változatai alakultak ki. A *bakonyi cifraszűr*nek is emlegetett dunántúli szűrtípus szabása rövid volt és különösen bő, gallérja igen nagy. Vállra vetve viselték, és rövid ujját többnyire befenekelték, így viselője benne tarthatta kisebb használati tárgyait, pénzét.

9. tábla

Szatmár megyei férfiak gubában (1930 körül). A *guba* első rátekintésre szőrével kifordított subához hasonlít, valójában azonban durva szövésű gyapjúszövetből készült, amelynek szálai közé gyapjúfürtöket szorítottak szövés közben. Ez a meleg, ujjas kabátféle északkeletről terjedt el a XVIII. században. Utóbb fontos készítőhelyévé vált Debrecen. A gyapjú természetes színében készült fekete, fehér és szürke guba is. Volt hosszú, lábszárközépig érő változata - ilyeneket használtak a szekerező, fuvarozó parasztemberek, pásztorok. A derékig érő, rövid gubát fehér színben asszonyok viselték.

A guba olcsóbb volt mint a suba, a szegényebbek viselték. Ezért mondták egykor: „guba gubával - suba subával", vagyis a szegény keressen szegény élettársat, a gazdag tehetőset.

Szövése szerint különbözött a kisbárány gyapjúfürtjeivel készített *bárányfürtös guba* a felnőtt juh gyapjával megrakott *rakott gubá*tól, volt végül olyan guba is, amibe egyáltalán nem szőttek be fürtöket, a gyapjúszövet sima felületét utólagos fésüléssel tették bolyhossá, ez volt a *füsült guba.*

A guba szabása igen egyszerű: két ujja, hát- és mellrésze egy vízszintesen kettéhajtott gubaposztódarabból került ki, derékrésze pedig egy másik, oldalvarrás nélkül a mell- és hátrészhez varrt darabból. A guba egyetlen dísze a nyakat szegő piros posztócsík. Ujja hosszú volt, a kéznél hosszabb, de nem is igen öltötték fel, inkább csak vállra vetve viselték. A guba télen a bőrruhát pótolta a vászonruhák felett, nyáron szabadkémény alatt, füstös, száraz helyen lógott, hogy a féreg bele ne essen. Amíg új volt, ünneplőnek hordták, ha viselt, szekerezni, vásárba, határba jártak benne, s ha elkopott, a dikón, ágyfőn volt a helye, s takarónak, fejaljnak szolgált.

Zobor vidéki idős házaspár (Kolon, Csehszlovákia, v. Nyitra m. XIX. sz. közepe). A reformkorban egyre szaporodó viseletábrázolásokon több olyan parasztembert láthatunk, aki posztóöltözetet visel. Kezdetben a jómódúaknak, a községi, egyházi elöljáróságban tisztségviselőknek telt erre az öltözetre. Amikor *kékbeliek*ről beszéltek, ezekre a tekintélyes, módos emberekre gondoltak. A posztóruha fokozatosan terjedt el: az inges, gatyás parasztemberek eleinte csak posztómellényeket, -ujjasokat kezdtek viselni, s nemegyszer a falu egyetlen kék posztónadrágját sorban kölcsönadták a vőlegényeknek, hogy az új divat szerint illően jelenhessenek meg az esküvőjükön.

A Nyitra megyei Zobor vidéki magyar nyelvszigetről bemutatott idős házaspárról 50. házassági évfordulójukon egy műkedvelő festő készített képet. Módos ember lehetett az idős férfi. Morvaországi finom kék posztóból készült a teljes öltözete: szűk szárú, ellenzős, zsinórozással kihányt *nadrág*ja és a szintén testhezállóra szabott, derékig érő, állógalléros *dolmánya.* A dolmányon föltehetően ezüstből készültek a gombok. A kor „nemeses" divatjához igazodik a férfi zsinórral szegett fekete *csizmá*ja is. Prémsapkája alól kilógó haja azonban régiesen csimbókba, *kacská*ra van kötve - ekkoriban már csak idős emberek fésülték így a hajukat.

Az idős asszony fehér vászonruhája fölé az asszonyok legékesebb, legdrágább öltözetdarabját, a *menté*t öltötte föl. A mentét gyakran csak vállukra vetették mint a férfiak - olykor ugyanazt a mentét viselte felváltva az asszony is, az ember is.

Az asszony fejét fátyolszerű, hosszú fehér kendő borította a főkötő felett. A kendővel letakarták fejüket, majd két végét nyakuk köré tekerték, *bulázgat*ták, amiről a kendő is a *bulázó* nevet kapta, bár hívták *fidel*nek is. Ez a régies asszonyi fejviselet ismeretes a Felföld más helységeiből is, hozzá hasonlók megtalálhatók más tájakon is. A régi leírások különösen az újasszonyok, újmenyecskék hosszú fátyolkendőit emlegetik, amelyek vége rendszerint csipkés vagy hímzett volt.

Rábaközi fiatalok ünneplőben (Kapuvár, Győr-Sopron m., XIX. sz. második fele). A Nyugat-Dunántúl, a Rábaköz volt az egyik első vidék, ahol a régi fehér vászon öltözetdarabok alsóruhává lettek. A nők felsőruhája színes gyári kelmékből, a férfiaké posztóból készült. A termékeny, Bécshez közel fekvő Kisalföldön korán kezdtek a parasztemberek piacra termelni, korán megjelentek falvaikban az iparcikkek. A női viseletben a kendők, szalagok mellett a gyári kelmék először azzal törtek be, hogy vándorárusok maradék selyemdarabokat kínáltak eladásra - a selyemből pruszlikok készültek. A XIX. század első évtizedeiben a „közrend között" terjedő „ruházatbéli fényűzés"-ről olvashatunk, 1833-ban pedig már azt írják, hogy egyes jobbágyasszonyok egyáltalán nem maradnak el a nemesasszonyok mögött ruházatukat illetően. „Fiatal nők, s' lányok czifrák Isten' madaraiként", olvashatjuk 1842-ben - egy-egy közülük 12-15 rőfnyi kelmét is visel magán, „mellyel pedig egy lóhátas huszárt bőven be lehetne takarni...", teszi hozzá egy másik beszámoló.

A polgári divathoz hasonlóan azonos anyagból, gyakran csillagos bársonyból varrták az asszonyok ujjasát és szoknyáját.

A férfiaknak a nemesi divatot követő posztóruhája itt világoskék anyagból készült. A zsinórozással, vitézkötéssel díszített, szűk, ellenzős *csizmanadrág*ot *nadrágszíj*jal erősítették derekukra. Ehhez évszaktól és alkalomtól függően *mellény*t, *dolmány*t, *menté*t öltöttek az ekkoriban már gyolcsból készült, galléros, kézelős *ing* fölé. A dolmányra az idősebb férfiak még mentét is vettek, ez hosszabb volt a dolmánynál, derékban fodrosra szabták, elöl fémgombokkal csukódott, bélése sokszor drága prém volt. Az öltözetet kiegészítette a kis karimájú kalap és a fekete *nyakravaló.*

Bár Kapuváron igen korán kiformálódott a tájra jellemző színes viselet, sajátos módon igen hosszan, jóformán napjainkig fönn is maradt, természetesen sok kisebb-nagyobb változással. Utóbb tűntek fel például a férfiviseletben a tarka selyemmellények, a keskeny karimájú *pörgekalap* pedig egészen kicsiny lett.

Ormánsági lány és asszony (Baranya m., századforduló). Az ormánsági nők öltözete arra példa, hogy a finom, új gyári kelmék megjelenhettek egy táj öltözködésében úgy is, hogy a korábbi házivászon öltözetek fehér színhatását alig változtatták meg. A házivászon öltözetdarabok itt is alsóruhává lettek, de föléjük fehér színű gyári kelmék kerültek. Az asszonyok, lányok, rövid, karhoz simuló ujjú *kis imög*jükre, finom fátyolszövetből, *tilángli*ból, gyolcsból, batisztból varrt, nyakban ráncolt, bő ujjú *nagy imögöt* vettek. Az ing szertelenül hosszú ujját a felsőkaron átkötötték, az ingujjat efölött bő redőzessél a csuklóig leengedték. A finom anyagon esetleg áttetszett az alsóing ujjára varrt piros keresztöltéses hímzés. A háziszőttes és gyolcs alsószoknyák fölé került legfelső szoknya a *bikla* vagy *kebel* az inggel azonos finom anyagból készült. Az ingre sem pruszlikot, sem vállkendőt nem vettek fel.

A századforduló körül még az egész öltözet viselőjének korától függetlenül tiszta fehér volt, csupán a fiatalok kötöttek a bikla elé széles, színes kötényeket. Színes volt még az újmenyecskék kontyára illesztett főkötő is, amit piros és más színű művirágok, gyöngyök, szalagok díszítettek. Ahogy az asszony idősödött, a főkötő színe kékre, zöldre, majd tiszta fehérre változott, fehér volt a fejkendő is, amit föléje kötöttek. A lányok az általában országosan ismert módon elöl kettéválasztott hajukat hátul egy fonatba fogták össze, végére színes szalagból csokrot kötöttek.

Országszerte kiegészítője lehetett a nők öltözködésének az *esőabrosz.* Az esőabrosz különösen tömöttre szőtt vászonból készült, fiatalok számára piros sávosan. Az igen régies lepelruhák egyik változata. A lepelruhák olyan ruhadarabok, melyeket szabás-varrás nélkül, magukra terítve, csavarva viseltek.

Torockói asszony és leány (Románia, v. Torda-Aranyos m., XIX. század közepe). Torockó lakosai vasbányászatból éltek, és a vízierővel hajtott vasverőkben Erdély nagy része számára szerszámokat (ekevasat, kapát, fejszét, kaszapengét) gyártottak. A múlt század második felére a modern gyáripar s a modern bányászat fölöslegessé tette szinte középkori technikával dolgozó műhelyeiket, lassacskán megszűnt a bányászat és az érc feldolgozása - megmaradt azonban a városi öntudat. A torockói viseletben is megőrződött több olyan sajátság, aminek párhuzamait korábbi századok városi, nemesi öltözködésében találhatjuk meg.

Az asszonyok, lányok a régies, pendellyel összevarrt, hosszú inget viselték, erre öltötték föl a bő ujjú, dúsan ráncolt gyolcsinget, aminek nyakát, kézelőjét a lányok piros, az asszonyok kék hímzéssel díszítették. A színes kelmékből készült szoknyák mellett, nagy ünnepen, istentisztelethez *gyolcsfersing*et, apróra lerakott fehér pamutvászon szoknyát is viseltek. A fersinghez vállpánt, mellényke kapcsolódott, a *kösnyő,* ezt hímzés díszítette, akárcsak a vízszintesen ráerősített *fűdzőt* és az alattuk az ing elé elhelyezett *mejjrevaló*t. A szoknyát posztó- vagy bársonykötény takarta.

A torockói lányok ékessége a *párta* volt, ami az idők folyamán egyre szélesebbé vált, aranycsipke borította, kétfelől a vállra és hátul dúsan leomló pántlikák függtek róla. Díszes volt az asszonyok *főkötő*je is, amit a régi korok nemesasszonyaihoz hasonlóan, az esküvő után néhány évig finom fátyolkendővel borítottak be. A fátylat kétoldalt ékes fejű tűkkel rögzítették. Régi előkelőségek viseletének nyomait őrzi a lányok, fiatalasszonyok sötétkék vagy fekete posztóból készített, apró ráncokba szedett, templomba járó *palást*ja is. Viseltek ezenkívül a nők sokszor csak vállra vetve, sötétkék, fekete *posztómenté*t, melynek széles prémszegése, magasan felálló gallérja volt, és fehér zsinórozás díszítette. Hordtak fehér juhbőr mellényeket is, magas, rókaprémes gallérral. Ezeket is derékban bővülőre szabták, s panyókára vetve viselték, akár a palástot.

Kalotaszegi fiatalok ünneplőben (Románia, v. Kolozs m., századforduló). Kolozsvártól délnyugatra mintegy 40 magyar falu tartozott Kalotaszeghez. Lakóit már a századforduló körül országszerte ismerték népművészetükről, gazdag viseletükről.

Ez az egyes községekben még ma is élő viselet sok régies vonást megőrzött. A XVII. századi erdélyi úri viseletben találjuk meg például a női ingvállak párhuzamait. Ujjuk dúsan hímzett, fiataloknak piros, időseknek fekete fonallal. Maga a vászon különleges technikával szőtt és a vízben fodrosra vert, hullámos felületű *fodorvászon* volt. Az alsóruhának viselt két-három *pengyel* közül a legfelső gondosan apróra be volt rakva, mert kilátszott a föléje öltött, elöl föltűzött *muszuj* vagy *bagazia* nevű szoknya alól. Ez az igen bő és apró ráncba szedett fekete klott szoknyaféle belülről színes, széles posztócsíkkal volt szegve. Ahogy a szoknya összevarratlan elejét a derékhoz feltűzték, ez a szegély kifelé fordult. A helyi szólás szerint, „addig terjed Kalotaszeg, ameddig a muszuj ér". Valójában ennek az öltözködési módnak másutt és korábbi századokban is megtalálhatók a változatai. Ugyanígy másutt is megtalálható a másik ünneplő szoknyaféle, a fehér *gyolcsfersing.* Muszujhoz, fersinghez egyaránt díszes kötényt, zöld posztó *csipkés kötőt,* vagy két-három szélből összeállított, színes szalagokkal, utóbb egyre több hímzéssel díszített kötényt viseltek. Az ingvállfölé a XIX. századi úri viselet halcsontos pruszlikjaihoz hasonlóan, vas- vagy falemezekkel merevített *váll*at öltöttek.

A *párta* Európa-szerte a középkor óta a lányok, a menyasszonyok ünneplő viselete volt, hazánkban a XVIII. században már általánosan viselték. A kalotaszegi lányok pártájának vázát papírabroncs adta, amelyet hátul a pártapántlika fogott össze. A különböző nagyságú, üveg- és csigagyöngyökkel, színes pillangókkal ékesített pártát a lány esküvő utáni kontyolásakor cserélte fel az asszonyoknak járó főkötővel. Ünnepélyes alkalmakkor az újmenyecske fejére még ráborították a *dulandlé*t is, az újasszonyokat ország-szerte megillető fátyolkendő kalotaszegi változatát.

Széki asszonyok munkába menet (Románia, v. Szolnok-Doboka m., 1950-es évek). Szék Kolozsvártól északkeletre fekvő régi sóbányahely. Már a XIII. században városi kiváltságot kapott. Lakói a környező „falukkal" szemben mind mostanáig őrzik városi öntudatukat, bár a sóbányászat már évszázadokkal ezelőtt abbamaradt. A kiemelkedően népes Szék sokféle iparosával, vásáraival, régi iskoláival továbbra is fölötte állt a környező falvaknak.

A széki férfiak és nők viseletében megtaláljuk a régi vászon és posztó ruhaféléket, a férfiak öltözetében a vászoninget, -gatyát, a többnyire szürke vagy fehér háziposztóból kék szegővel varrt *harisnyát,* az ugyancsak kékkel szegett *szokmányt*, a régies *csuklyás szűrt* (bár az utóbbi helyét kb. a századfordulón kék posztóból szabott *lajbi* és kettős gombsoros *ujjas* foglalta el). A férfiak csizmában jártak. A múlt században a csizma kíméletére hordtak egy rövid szárú, oldalt fűzött lábbelit is, ami talán a XVII. századi magyar sóvágók sarujának leszármazottja lehetett.

Fehér vászonból készült a nők bő ujjú *inge* és a több részből szabott *pendely.* Az ingre fekete vállkendőt, annak tetejébe pedig fekete *posztólajbit* öltöttek. Az inget szorosan bekötötték a mindig piros-fekete mintás, pamut-vagy gyapjúszövetből készített, hosszú, bokáig érő szoknyába, *fersingbe.* Meleg nyárban vagy ha harmatos fűben mentek munkába, a szoknyát elöl a korcba akasztották, ilyenkor az ugyancsak piros-fekete kötény és a szoknya között kivillogott a pendely fehérje. A széki asszonyok is csizmában jártak, csizmájuknak piros szegése volt, és kérgére tulipánmintát varrtak.

Férfiak és nők egyaránt viseltek *szalmakalapot.* A férfiak kis karimájú kalapjukat akár templomba menet is, az asszonyok széles karimájú kalapjukat viszont csak a mezei munkához tették fel.

Tartózkodóan válogatott színek és nemesen egyszerű öltözetdarabok jellemzik a széki viseletet. A férfiak öltözetében a fehér-fekete-kék, a női ruházkodásban a fehér-fekete-vörös szín dominált.

Kecskeméti fiatal pár (1850 körül). Az alföldi nagy mezővárosok - így Kecskemét - kereskedő, kézműves polgárai, állatot tartó, jószágot nevelő gazdái a XVI—XVII. században öltözködésükben lépést tudtak tartani a királyi városok lakóival, a nemesekkel. A későbbi századokban ugyan a távoli kereskedelmi kapcsolatok és a városias iparágak elsorvadtak, a mezővárosok társadalma mégis sokkal differenciáltabb volt a falvakénál: a gazdagok itt többen voltak és jóval vagyonosabbak, mint a falvakban élő jómódúak, sokkal népesebb volt a szegénység is. A mezővárosok tehetős gazdái korán átvették a múlt századi polgári divat újításait. Az ő viseletük és a pásztorok, béresek, napszámosok egyszerű öltözete közt sokféle átmeneti forma volt.

A múlt század derekán a *mente* és a *dolmány* helyett polgáriasabb ruhadarabnak számított az övig érő, lehajtott gallérú *mándli,* ezt nagy, fehér gombok díszítették. Alatta a divatozó legények színes selyemből szabott *pruszlik*ot, mellényt is hordhattak. Az ellenzős „magyar nadrág" mellett viselték a pantallóhoz hasonló, oldalvarrása mentén gombos, *rajthuzlinak* nevezett lovaglónadrágot. A posztóruha színe többnyire fekete volt, jól illett hozzá a szintén ekkoriban divatba jött széles karimájú *pörge kalap.*

A korabeli leírások szerint a nők túltettek a férfiakon a városi divat követésében. „Gyakran lát az ember olyan asszonyt, ki legalább két-háromszáz ezüst forint értékű ruházatban jár a legnyilvánosabb helyeken végig, s utána a férj subában sompolyog nyomról nyomra" - írják 1853-ban. Selyemből volt „suhogó ránczos szoknyájuk", pruszlikjuk, glaszékesztyűs kezükből nem hiányzott a napernyő vagy a „csipkés batistkendő". Míg az „első rangú hölgyek" fátyolos kalapot viseltek, a pórnép asszonyai fekete alapon aranycsipkével ékesített főkötőt hordtak. A lányok egy ágba font, leeresztett hajjal jártak, végébe szalagcsokrot kötöttek. Szoknyájuk előtt kötényt viseltek, ami ha selyemből, csipkésen készült is, parasztossá tette divatosnak szánt öltözetüket.

Debreceni leány és asszony (XIX. század közepe, második fele). Az 1870-es években Debrecenben még nem jelent meg a modern gyáripar. Lakóinak ugyan több mint harmada kézműves és kereskedő volt, a mesteremberek nagy részére azonban találóan mondták a helybéliek: „nyáron gazda, télen mester". A jelentős, de kevés számú értelmiségen kívül az egész város túlnyomórészt a mezőgazdaságból élt. A 94 ezer hektárnyi határnak ekkor még jó harmada legelőül szolgált. A tősgyökeres, régóta debreceni polgárjoggal rendelkező birtokos családok őrizték a cívis hagyományt.

A kor debreceni viseletében az egész Alföldre jellemző vászonruhák és a szűr, suba, ködmön mellett meg lehetett találni a posztóöltözet „nemeses" darabjait - melyeket a „magyar szabók" készítettek -, így a különösen sok változatban említett mentét. De megrendelhette a debreceni polgár az európai, nemzetközi divat szerint dolgozó „német szabóknál" a *pantallók*at, *rokk*okat is, és a két stílus közé helyezhető *mándli*t, *lajbi*t, *rajthuzli*t.

A nők öltözetében is a helyi paraszti hagyomány és a nemesi, polgári divat különböző korú elemei találkoztak. Rövid, bő, csipkés ujjakat varrtak a halcsontos fűzőbe, a zsinóros pruszlikhoz egy-két alsószoknyát, erre földig érő, alul abronccsal merevített bő szoknyát öltöttek. A szoknyát selyemkötény fedte. Ez az összeállítás ebben a korban mint általános magyaros női öltözet terjedt különböző társadalmi rétegekben. A lányok nyakát öt-tíz sor gyöngy díszítette, fejükre párta került. A párta abroncsán igazgyöngyből, arany- és ezüstszálakból kialakított dudorok voltak, hátul hosszan lecsüngő, fémszálas szalagok fogták össze.

Az asszonyok haját teljesen elfedte a fekete selyem vagy bársony, merev vázas főkötő, a *kaskétli,* melyet körben sűrű fekete csipkével szegtek. Télen az asszonyok kedvelték a *kisbundát,* a férfisuba rövid párját, ami csípőig érő, ujjatlan, kerek gallér volt. A barnára festett juhbőrre korábban színes irharátét és selyemhímzés került, utóbb a hímzés egyszínű zöldre, illetve egyszínű feketére változott, és egyre aprólékosabb lett.

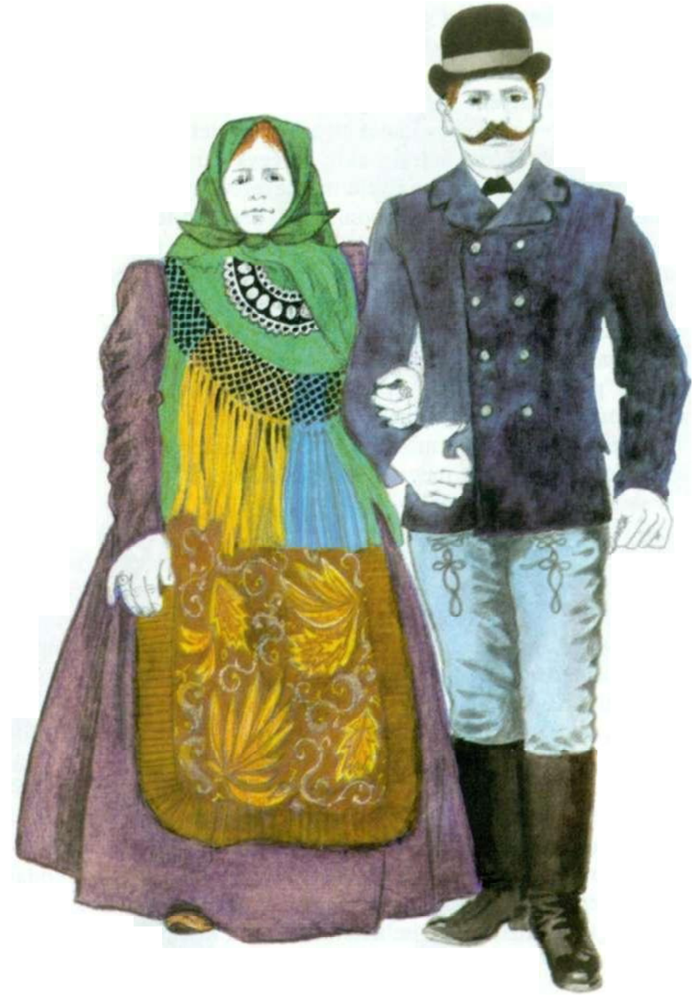

Szegedi alsóvárosi házaspár ünnepi viselete (XIX-XX. század fordulója). A régi Szeged egyes városrészeinek a középkorig visszanyúlóan eltérő foglalkozási arculata és életmódja volt. Az Alsóváros a földművesek, paprikakertészek lakóhelye volt, Felsővároson hajósok, halászok, céhes kézművesek laktak, Tabán nevű negyedében például tímárok és a híres szegedi papucs készítői, a Fazékszörön a fazekasok. A Palánk lakói tisztviselők, értelmiségiek voltak, a Rókusé céhen kívül rekedt iparosok, vásározók.

A különböző foglalkozású szegedieknek, a különböző városrészek lakóinak eltért az öltözete is. A felsővárosi polgárok búzakék, az alsóvárosiak sötétkék posztóruhában jártak. Egyes céhek mesterei is szinte egyenruhaszerűen egyformán öltöztek. A csizmadiák jártak a legdrágább ruhákban. Finom sötétkék posztóból készült, nagy ezüstgombos és ezüstláncos mentét, dolmányt, ezüstsarkantyús csizmát viseltek, továbbá sötétkék galléros köpönyeget, ezüstláncos akasztóval. A kőművesek és ácsok őzbarnában, a molnárok, hajósok *molnárkék*ben jártak. A híres szegedi halászok búzavirágkék magyar nadrágjukhoz fekete halászdolmányt, efölött rövid szűrkabátot, *kankó*t hordtak.

A nők öltözetének nem kellett ilyen pontosan kifejeznie viselőjük hovatartozását, s általában több polgárias vonást mutatott, mint a férfiaké. A különböző gyári kelmék mellett a szegedi lányok, asszonyok szívesen vásárolták a kékfestővásznat, amit a híres szegedi kékfestőipar állított elő. Mint a polgárosultabb tájakon általában, a felsőruha két részből állt, szoknyából és sonkaujjú blúzból, melyek anyaga, mintája megegyezett. Ehhez azonban elmaradhatatlanul csatlakozott a parasztos fejkendő és *kötő.*

A hosszú szoknya alól alig látszott ki a nők papucsa. Ezt eleinte csak a ház körül, később a kikövezett, városi utcán is viselték. Fölvirágzott a papucsos-szakma, melynek múltja a török korig nyúlt. Számtalan papucsféleséget gyártottak, minden nő a korához, az alkalomhoz illőt választhatta. A vőlegény még a közelmúltban is *jegypapucs*ot készíttetett menyasszonyának.

Ajaki lányok vasárnapi ünneplőben (Szabolcs-Szatmár m., XX. század eleje). Az Alföldön a falusi nők öltözködésében ritkán jutott főszerephez a más tájakon oly gyakori élénk színű kasmír vagy a színes selyem. A kevés példa közé tartozik Ajak viselete.

A századforduló táján kialakult női viseletet már helyi tanult varrónők szabták és varrták, akik az egykorú polgári divatot is jól ismerték. A szoknyához vele megegyező anyagból varrt, testhezálló, szűk ujjas *rékli* vagy sonkaujjú, derekán fodrozott *ráncos ujjas* társult. Az alj és a derék azonos anyaga, színe polgárias vonás, az viszont parasztos, hogy a szoknya elé kasmírból, selyemből bő *kerek kötőt* kötöttek. Már nem volt szokás a lányok haját hátul lecsüngő egy fonatba fonni. Még a kislányok haját is koszorúba, *pacsirta kontyba* kötötték. Nyakukat fodrosra húzott fehér slingelt gallér, a *mizli* és üveggyöngy, a *gránát* díszítette, erről széles pántlika függött a mellükre. A lakodalom során az újmenyecske maga vette le a mizlit, pántlikát és gránátot - ami az asszonyt már nem illette meg -, és átadta leánytestvérének vagy legközelebbi leányrokonának.

Az ajaki nők a hónap négy vasárnapján egyöntetűen ugyanabba a színbe öltöztek. Az első vasárnapon *vakvirágos* fehér selyemben mentek a templomba, ez volt egyébként a menyasszonyi ruha is. A másodikon piros virágos fehér kasmírban vagy delénben, harmadik vasárnap piros virágú zöld kasmírban illett megjelenni, a negyedik vasárnapon pedig vörös kasmírban. Ezeket a szabályokat olyan szigorúan betartották, hogy akinek valamelyik öltözete hiányzott, inkább elmaradt a templomból.

Korán polgárosodott az ajaki férfiak viselete is. Ebben a században már csak az idősebbek hordták a fekete posztó zsinóros ellenzős nadrágot, ujjast, lajbit, a fiatalok már pantallóban jártak. A legények kalapjuk mellé virágot, kalászt, tollat szúrtak, a vőlegény *csináltvirág-bokrétát*. Amikor a menyasszony a lakodalomban letette mizlijét és gránátját, a vőlegény is levette bokrétáját - mint újházas már nem viselhetett semmit a kalapja mellett.

Őrhalmi asszonyok ünneplőben (Nógrád m., 1920-as évek). Őrhalom előtte járt a legtöbb nógrádi falunak az öltözködés egyes polgárias vonásainak átvételében. Talán mozgékony, vállalkozó gazdálkodásuk lehetett ennek alapja. Termékeny, bár szűk Ipoly menti határukban dohányt termesztettek, majd káposztát, burgonyát. Terményeiket jórészt maguk is értékesítették szekerező vándorkereskedéssel, piacozással. A piacokra, vásárokra járva az asszonyok is rendszeresen megfordultak a városokban.

Az őrhalmi asszonyok az első világháború idején már plüssbársonyból, selyemből, brokátból varrt hosszú szoknyát és ugyanabból az anyagból készített sonkaujjú blúzt hordtak. A blúzt széles fehér csipke vagy selyemgallér díszítette. A brokátszoknya elé is felkötötték azonban a házilag mintásan szőtt kötényeket, *szakácskák*at, amelyekbe nevüket is beszőtték, behímezték. Ezeket később selyem kötényre cserélték, majd elhagyták.

Hajukat homlokuk fölött hullámosították, és cukros vízzel rögzítették. Az asszonyok kontyára hosszú rojtos, színes virágos selyemkendőt kötöttek úgy, hogy a rojt kétfelől a fül mellett csüngjön, a kendőt később papírral merevítették.

Emellett hordtak olyan nyári ünneplőt is, amelyikhez ingvállat vettek, ennek drága kelmékből varrott bő ujja azonban hitvány anyagból készült derékrészhez volt varrva, a derekat ugyanis teljesen elfedte a nyakig begombolt zsinórdíszes pruszlik. Ez a pruszlik szükségtelenné tette a korábban használt vállkendőt. Télire a blúzra testhez szabott, derékban fodros, vattával bélelt fekete kabátot, *bujká*t hordtak. Ez a balassagyarmati, losonci, szécsényi szűcsök által készített, régi, hímzett és irharátétes ködmönöket pótolta, váltotta le.

Az őrhalmi asszonyok a két világháború között már a könnyebben kezelhető gyári anyagokból varrt ruhákat viselték szívesebben munka közben, vásárra, piacra menet azonban öltözetükkel, kiváltképp őrhalmiasan kötött menyecskekendőikkel igyekeztek felhívni a figyelmet magukra, illetve áruikra.

Sárközi asszonyok (Decs, Tolna m., XIX. század vége). A Sárköz, nevének megfelelően vízjárta táj volt a Sió, Sárvíz és a Duna között. Az idetelepült, a török időket itt átvészelő református falvak határát az 1860-as évekre mentesítették a vizek járásától. Megnőtt ezzel a lakosság jómódja, és házaik berendezésében, öltözködésükben páratlan pompa bontakozott ki. A parasztházakban virágos, festett bútorok, mázas cserépedények, szőttes asztali, ágyi ruhák halmozódtak, melyeken a szedettes hím szinte az egész felületet elborította. A századvég viseletére a legdrágább selymek, selyembrokátok, széles jacquard-szalagok, aranycsipkék, selyemből kötött rojtok voltak jellemzők, s a halmozott díszítés. A szoknya, kötény szélére két-három sor szalagot varrtak, a kendőre több sor selyemrojtot egymás fölé, a lányok, fiatalasszonyok vállkendője négy kendőből volt összeállítva.

A nők ingének az adott sajátos vonást, hogy finom fodrozódó felületű *szádá*ból készült, fodros nyaka volt, bő ujját hímzés díszítette. A három apróra ráncolt, keményített gyolcsalsószoknya egyenként 12 méter bőségű is lehetett, ezek szélesen, kereken tartották a selyemszoknyát. A szoknya elé szalagokkal díszített, rojtos selyemkötényt kötöttek. Az ingváll fölé került a széles rojtú *négyes vállkendő,* csupán a széles *gyöngygallér* látszott ki a nyaknál. A nők csizmaviseletét itt hamar hímzett papucsok és vastag, cifrán kötött színes pamutharisnyák váltották föl.

A lányok fejére itt is párta került, egykor aranyszállal díszített, kiemelkedő díszeiről elnevezett *tülkös párta.* A századfordulóra ezt már bársonyszalagra fölrakott gyöngyös művirágkoszorú váltotta föl, ebből is három egymás fölé illesztve. Az asszonyok főkötője nem a kontyra, hanem a homlok fölé került. Szalagok közé foglalt fekete muszlinlapját aprólékos fehér hímzéssel varrták ki. Az újasszony, a gyermektelen fiatalasszony feje köré keskeny, majd két méter hosszú fátyolkendőt tekert, a *tekerődző bíbort,* amit kétoldalt *fátyoltűk*kel rögzített, a kendő selyemmel, aranyszállal kivarrt végét pedig mellére tűzte.

Matyó vőlegény és menyasszony (Mezőkövesd, Borsod m., XX. század eleje). Mezőkövesd országszerte híres volt arról, hogy itt hordták talán a legcifrább, legszínesebb viseletet, de arról is, hogy a város népességének jó része summásként, távoli nagybirtokokra munkacsapatokban elszegődve kereste meg a kenyerét. A század elején, még inkább a két világháború között szembetűnő volt a nehéz megélhetés és a tarka, csillogó öltözetek ellentéte. Maguk a matyók mondták is: „hadd korogjon, csak ragyogjon!".

Szemben a kor rövid szoknyás parasztos viseleteivel, a matyó nők szoknyája majd a földig ért, sajátos harang alakját az alsószoknyák aljára varrt rendkívül bő fodor adta meg. A szoknya elé a századfordulón még fekete *bőkötőt* kötöttek, utóbb ezt a keskeny *surc* váltotta föl, amit alul egyre szélesebb sávban kihímeztek. A vászon ingváll itt nem vált alsóruhává, hanem magát az ingvállat, előbb az ujját, majd a derekát kezdték az éppen divatos atlasz vagy kasmír anyagokból készíteni. Ezzel elmaradt az ing fölül a korábban használt vállkendő. A színes mezőkövesdi nyári ing a *fellökő,* téli hosszú ujjú változata a *litya.*

A nők fejviseletének jellegét a *tok*nak nevezett kemény, csúcsos főkötőre különböző módon felkötött kendők adták. A *csavarítós kendő* vastag, színes gyapjúrojtja tarajszerűen állt a fejen, a *sátoros kendő*t kéregpapírral merevítették, a *szakállas kendő* hosszú rojtja az áll alatt csüngött le. A menyasszonynak különösen széles, magas művirágkoszorúja volt.

Egyedülálló a matyó férfiviselet alakulása is. A század utolsó harmadában itt is elterjedtek a posztóruhák, zsinórozásuk piros, sárga, kék, zöld volt, pitykével is díszítették, sőt piros és világoskék mellények, menték is megjelentek. A *lobogós ujjú ing* ujja a matyókra jellemző szertelenséggel két méter bőségű is lehetett és arasznyi színes hímzés került rá. Színes selyem-, utóbb műselyemhímzés díszítette az ingek elejét és a férfiak *surc*át is. A vőlegény ingujjára a színes hímzés helyett fehér lyukvarrás került, derekára kitűzték a *jegykendőt,* magas tetejű kalapja mellé a *jegybokrétát.*

Martosi asszonyok vasárnap délutáni öltözetben (Martos, v. Komárom m., Csehszlovákia, 1940-es évek). A martosi lányok, asszonyok viselete az újabb, sokszoknyás, ingvállas, vállkendős női viseletek közé tartozik. Az alsószoknyák mellett itt *farpárnát* is viseltek, hogy a szoknya kerekebben álljon, a szabott, fodros szélű vállkendőt és a pruszlikot az újabban divatba jött ujjas, a *kaci* helyettesítette.

A még néhány évtizede is eleven martosi viseletben sokféle színű, mintájú anyagot használtak, sokféle volt az öltözetdarabokra rakott dísz is. A sokféle szín és anyag különösen finoman kifejezte, milyen alkalomra való a ruha. A legdíszesebb nagy ünnep délelőtti templomi ruhákhoz más szín és anyag illett, mint a táncba való *báldo*s *ruhákhoz* vagy a köznap városba menő asszonyok *ide s tova menő ruhájá*hoz. A színek és díszek változtak az életkorral, családi állapottal. Az első aranycsipke a konfirmáló lány ruhájára került. Az eladó lányról és az újmenyecskéről azt mondták: „fehérbe van", fejkendője, vállkendője, kötènye fehér alapú volt. Az újmenyecske főkötőjére két sor széles aranycsipkét varrtak, hátul színes szalagok csüngtek le róla. Mikor első gyermeke megszületett, egy sor csipkét levettek, mikor harminc-harmincöt éves lett, elmaradtak a pántlikák, alig maradt az aranycsipkéből is. Ebben az időben már a fehér ünneplőt is letette az asszony, helyette színeset vett: piros alapú fejkendőt, vállkendőt, búzavirágkék kötényt. „Cifrába van", mondták róla. Negyven év fölött azonban már „barnában volt", kendőinek, kötényének fekete volt az alapja, rajta kék, zöld vagy fehér minta - ötvenen túl már csak pettyek. Az idősebb asszony főkötőjén már csak kék és lila rátét volt a dísz, az egészen öregek főkötője viszont dísztelen fehérre változott. Egyéb „jelzések" is utaltak az asszony családi helyzetének változásaira: akinek gyermeke megházasodott, más szabású inget öltött, akinek gyereke született, az első sorból hátrább ült a templomban a második sorba, s télen már muffot, *tuszli*t viselhetett.

Keresztelőre készülő kazáriak (Kazár, Nógrád m., 1920-as évek). A két világháború közt a mátraalji palócok szűkös és kevéssé termékeny földjeik mellett főként summásmunkából és - kivált télen - a szénbányákban vállalt munkából éltek. A bányák megnyitása idején, az 1880-as években attól tartottak, a bányamunka meg fogja szüntetni a paraszti hagyományokat: „ami a szőlőre a filoxera, a burgonyára a colorádo, az a palóczra a kőszéntelep". Az aggodalmakkal ellentétben azonban számos kétlaki községben, így Kazáron, Maconkán a két világháború közt, sőt szinte napjainkig különösen díszes viseletek maradtak használatban.

Ebben az időben a férfiak egykori posztóruháit fekete kordbársony öltözetek váltották föl, kihajtott galléros kabátjuk nagy fehér gyöngyházgombokkal záródott.

A fiatal nők öltözetében különösen nagy szerepet kapott a tüll. „Virágos, sejtes" tüllből készült a bő ujjú ingváll, a vállkendő, a szélesen lerakott szoknya és a nemzetiszínű szalaggal díszített széles kötény. A tüll felsők alá erősen kékített, keményített gyolcsingváll és alsószoknya került, ami megjelenésüket vakítóan fehérré tette. Ebben a tüllruhába öltöztek a legnagyobb ünnepeken az eladó lányok s az újmenyecskék, ezt viselte a menyasszony. Máskülönben pruszlikkal egybevarrt kasmír, selyem *lajbitos szoknyákat* vettek fel alsószoknyáik fölé, elébe pedig színesen kihímzett, szedettesen szőtt vagy fehér lyukvarrással díszített kötényt, *gangát* kötöttek. Ezt a fehér és színes ünneplőt az idősebb asszonyok kékfestőre cserélték - az egész öltözet indigószínű sötétkékjéből csak az ingváll fehérje vált ki.

Különösen díszes és változatos volt a kazári asszonyok fejviselete. *Kontyvasra* tekert hajukat *kontyruhá*val fedték, erre került a kis *alsó főkötő,* amit a *felső főkötő* takart el. Még a köznapi *kis főkötő* fodros, gyöngyös pártaszerű része is kisarasznyi magasságú volt. Az ünnepélyesség különböző fokait kifejező *nagyrózsás, ezüstcsipkés, aranycsipkés nagyfőkötők* magassága már a nagyaraszt is meghaladta, s koronaszerűen keretezte a fejet.

Hollókői asszony munkához öltözve (Nógrád m., 1930-as évek). A Cserhát belsejében, a középkori vár tövébe települt Hollókő azok közé a felföldi falvak közé tartozik, ahol a századfordulón kialakult viselet szinte napjainkig használatban maradt.

A férfiak az általánosan viselt vászon- és posztóruhák mellett hímzett kötényeket hordtak, korábban fehér pamutvászon *szakácskákat*, aljukon piros-kék szabad rajzú pamuthímzéssel, utóbb *cifra szakácskákat*, fekete klottkötényeket, tarka műselyemhímzéssel. Az apró ráncokba lerakott kötényt az asszony frissen sült meleg kenyérrel vasalta le. Az ing elejét apró mintás fehérhímzés díszítette, amit mindig látni lehetett, mert a föléje öltött pitykegombos *lajbit*, mellényt sosem gombolták be.

A hollókői nők viseletében is helyet kapott a virágos kasmír és selyem, mégis a közelmúltig jellemző volt rá a többféle kékfestő használata. A *ráncos alsók* és a *vasalt alsók* fölött a lányok, asszonyok egyaránt hordták a *habos* (fekete), *lángszín* (indigószín), a *fehér babos, zöld virágú* és egyéb mintás kékfestő szoknyákat. Kékfestő volt a szoknya elé kötött széles *kecele* - amit a kivarrt szakácskák mellett viseltek - és a vászon ingváll, selyemlajbi fölé kötött vállkendő. Ha közeli halottat gyászoltak mély gyászban, teljesen kékfestőbe öltöztek. Böjtben, adventben viszont a zöld és a kék szín is megjelenhetett a gyászos öltözeten.

A legdrágább ruhadarabra, az ujjas, cifrán hímzett, *fehérföldű nagyködmönre* csak a *boldogabbaknak*, tehetősebbeknek tellett, az ujjatlan bőrmelles, a *báránybőrös cucaj* azonban elengedhetetlen tartozéka volt a hajdani hollókői kelengyének a *harmónikás torkú,* piros, néha kivarrt rámás csizmával egyetemben.

A lányok színes virágos szalagokba burkolva fonták hajukat egyetlen *brekocsba,* az asszonyok kontyba csavarták, amit főkötővel fedtek. A fiatalasszonyok gyöngyös, fodros főkötőjére *menyecskekendőt* kötöttek. Utóbb a kendőt egyre keskenyebbre hajtogatták, hogy alatta érvényesüljenek a főkötő csillogó díszei, végül a főkötőt és a kimerevített kendőt összetűzték.

Nógrád megyei búcsús asszonyok (Ludányhalászi, Hasznos, Buják 1930-as évek). Az öltözködés szabályai községről községre kisebb-nagyobb mértékben eltértek. A Börzsöny, Cserhát, Mátraalja sok apró falujában ez volt a helyzet még a két világháború között is. Négy-öt szomszéd falu viselete általában hasonló volt: ezek voltak azok a községek, amelyek egy plébániához, egy anyatemplomhoz tartoztak, és lakóikat általában ismeretség, rokonság szálai is összefűzték. Sokszor közös varróasszonyok, főkötőkészítők dolgoztak számukra. Ahol szélesebb vidékről gyűltek össze, mint egy-egy búcsúban, vásáron, különböző öltözetük megmutatta, ki honnan érkezett.

A ludányhalászi asszony viseletében legfigyelemreméltóbb a fehér csipkés, nagy szalagos *farkas főkötő* volt. Annak idején ennek a főkötőnek elődje annyira megtetszett Petőfinek, hogy naplójában följegyezte: ha megházasodik, feleségének majd innen hozat főkötőt. A ludányiak öltözete elütött a rövid szoknyás szomszéd falvakétól azzal, hogy szoknyájuk hosszú, kötényük körben fodros, egész öltözetük egyszerű volt.

A hasznosiak rendkívül apróra berakott szoknyái féllábszárig értek, a slingelt ingvállra fehér vállkendőt kötöttek, az egész öltözet világos színéből a pruszlik élénk pirosa vált ki. Kontyukra, a kis, kovásszal keményített alsó főkötő fölé kúposra alakított aranycsipke főkötőt tettek, amit piros szalag, kehelyszerűen kialakított szalagcsokor díszített.

A korábban egymáshoz közelebb álló viseleti formák az egyes községekben más-más irányban formálódtak A bujákiak alakították legrövidebbre és a legtöbb alsószoknyával legkerekebbre szoknyáikat. Templomba készülő leányán az anya rendezte el, igazította egymáshoz az alsószoknyák apró rakását, utána ő indította meg a szoknyák ringását, hogy lánya szépen menjen az utcán. Vállukat a vállkendő sűrű, magasra felálló, keményített csipkefodra szélesítette, nyakukat, mellüket szinte beborította az üveggyöngyök sora. (Lásd a könyv hátsó borítóján.)

Törökkoppányi menyecske (Somogy m., 1930-as évek). A törökkoppányi fiatalasszonyon, aki fején díszes kosárban, mintásan szőtt kendővel letakarva húst, kalácsot, süteményt, kezében pedig bort visz ajándékba egy rokon asszonynak, a sokszoknyás színes viseletek egy késői változatát látjuk. Külső-Somogynak ezen a részén már az első világháború idején sem öltöttek vállkendőt az ing fölé. Az alsó ing fölött másik, elején és két rövid ujján fehér lyukvarrással vagy piros keresztszemes hímzéssel díszített fölső inget hordtak. Az ingmellet hosszában elhelyezett téglalap alakban fedte a dús hímzés. A hímzést középen nem osztották meg, hanem mellette, féloldalasan helyezték el a gombolást. Az ilyen inget később mintás anyagból varrt *blujz*ok váltották le, amiket a szoknya fölé kivetve, a derékon övvel szorítottak le. Maga a szoknya készülhetett selyemből, atlaszból, bársonyból, kikivillant alóla a legfelső gyolcs alsószoknya slingelt, cakkos széle. *Sötétfalú,* sötét alapszínű szoknyához fekete, világosabb árnyalatúhoz színes kötényt kötöttek. Lábukra félmagas sarkú, fekete vagy sötétkék fűzős bársony félcipőt vettek vagy bőrcipőt, amire színes fonállal cifrázást varrtak. Ezekkel a cipőkkel mintásan kötött, fehér, piros, rózsaszín vagy kék *bubókák*kal, *böckök*kel díszített pamutharisnyát viseltek.

A helyi szépségideál szerint a szoknyának elöl laposan, hátul kereken kellett állnia, ennek érdekében használták a farpárnát, *pufándlit,* amit az alsóing hátsó széléhez varrtak.

A törökkoppányi asszonyok szögletes, ronggyal betekert rámára csavarták föl két fonatba font hajukat, erre került a *kontyruha* és a fejkendő. A kendőt hátul a tarkón kötötték meg, két végét kétfelől úgy rendezték el, mint a „pille szárnyát". Ebből a kendőkötésből utóbb kéregpapírral merevített főkötő lett, a *pille,* aminek ünneplő példányait *islóg*gal, üveggyönggyel is díszítették. A kendőt, illetve a pillét elöl a homlok fölött *fejcsipke* egészítette ki.

Kalocsai asszony és lány ünneplőben (Bács-Kiskun m., 1950-es évek). Amikor kalocsai viseletről beszélünk, voltaképp a régi kalocsai határban faluvá fejlődött csoportos szállások népének öltözködésére gondolunk. A kertkultúra és a paprikatermelés gazdaggá tette a vidék lakóit. A gazdák lányai, asszonyai selyemszoknyában és -ujjasban jártak, a zsinóros posztóruhás férfiak ingük fölött selyem *untercikk*et, hosszú ujjú, csípőig érő, kivetve viselt felső ingfélét, s efölött keskeny hátú zsinóros mellényt viseltek.

Kalocsa-környék viseletét azonban elsősorban a színes virágmintákkal kihímzett fehér gyolcs öltözetdarabokról ismerik. Viszonylag későn, az 1910-es években kezdték kivarrni a ruhadarabokat kék és piros pamuttal. A harmincas évekre már 30-40-féle színárnyalatból válogattak a varróasszonyok. A régebbi hímzésektől eltérően a színek megválasztásában is, a motívumok rajzában is a természethű ábrázolásra törekedtek. A nagy felületeket beborító hímzés megtervezése íróasszonyok dolga volt, akik közül a legjobbak több mint 40 virágmotívumot ismertek, s megkülönböztették a *koszorús, bukros, dobát rózsás* (vagyis szétszórt virágú) térkitöltő módokat. Utóbb a virágmotívumok közt a gyolcsalap nagyobb részét áttört lyukvarrás foglalta el.

A legünnepélyesebb öltözet továbbra is a selyem és a bársony maradt, de szívesen viselték a színesen kivarrt fehér pamutvászon, illetve gyolcsünneplőket is. A sok alsószoknyára felöltött színes, berakott kasmírszoknyához hímzett *ingváll*at, *pruszlik*ot vagy *viganér*t (bő derekú, ujjas ingfélét) öltöttek, a szoknya elé fehér hímzett kötényt. Hasonló hímzés díszítette az asszonyok főkötőjét, az asszonyok, lányok zsebkendőjét. A jómódú gazdalány selyemruhában ment a táncba, ám ebben csak egy-kettőt fordult, utána átöltözött a pamutvászon vagy gyolcsruháiba. A fekete selyemben esketett menyasszonyt, mikor felkontyolták, ugyancsak ilyen színesen kivarrt vászonruhába öltöztették át.

Böjti időre vagy fél gyászban felöltött ruháikat kék, lila, zöld színnel varrták ki, ezeket mondták *szomorú pamukos*nak.

TARTALOM

(Az első szám a tábla sorszámát, a második szám a hozzá tartozó szövegoldalt jelzi.)

Tíz éven felülieknek

HU ISSN 0133-9591

ISBN 963 11 2120 8

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Szilvásy György igazgató
Kossuth Nyomda (79.1083), Budapest, 1980
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Balassa Anna
Szakmailag ellenőrizte: Kresz Mária
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Supp Emilné
120 000 példány. Terjedelem: 2,8 (A/5) ív. 1F 3934